חודורוב זה לא סתם עיירה, אלא שוער גדול

אסתי אדיבי

תקציר

מומיק הוא הגיבור המרכזי של נובלה בשם זה, שכתב דוד גרוסמן כפרק הראשון בספרו "עיין ערך אהבה"1986(,) ואותה הוציאו לאור שנים מאוחר יותר כיצירה בפני עצמה, בשם "מומיק"2005(.) החידוש בעבודתי יהיה התבוננות בנובלה "מומיק" דרך היבטים שונים של הספורט והגוף. כך למשל אעסוק ביחסו של מומיק לגופו ולהכרח חיזוק שרירי הגוף; אציין ספורטאים יהודים בני זמנו של מומיק המשמשים לו מושא הערצה; ואתאר את פונקצית החיברות שממלא הספורט עבור מומיק, כשהוא מאפשר לו לנסות ליצור קשרים חברתיים עם ילד בן גילו העוסק בספורט. העיסוק בכדורגל הוא מרכזי ביצירה וממלא תפקידים שונים. כך, אציג את תיאוריו החוזרים של משחק הכדורגל בין נבחרת ישראל בכדורגל לנבחרת פולין שנערך בשנת1959,ואתאר את הפונקציות הרבות שהוא ממלא ביצירה. אתאר גם את הערצתו של מומיק לשחקן הכדורגל סטלמך ולשוער יעקב חודורוב, שאליו הוא רוצה להידמות, ואת הפונקציות הנוספות ש"חודורוב" ממלא עבורו. נוסף על כך, אתאר את השימוש שעושה מומיק במיצג שווא של משחקי כדורגל מדומיינים ובשפת הכדורגל, כדי לבטא את משאלות לבו הכמוסות. אתאר את הניסיון להעיר את אביו מתרדמתו הקיומית דרך משאלת הלב להיות כמו הרץ במכבייה, את ריצת60המטרים שמומיק רץ בה בכל כוחותיו, ועוד.

מילות מפתח: מומיק ,דויד גרוסמן ,"יהדות השרירים" ,מפלת וורצלב ,חודורוב

מבוא

מומיק הוא הגיבור המרכזי של נובלה בשם זה, שכתב דוד גרוסמן. תחילה כתב אותה גרוסמן כפרק הראשון בספרו "עיין ערך אהבה"1986(,) ושנים מאוחר יותר, הנובלה יצאה לאור כיצירה בפני עצמה, תחת השם "מומיק"2005(.) חוקרי ספרות רבים עסקו בספר "עיין ערך אהבה" בכללותו ובנובלה "מומיק" בפרט: ורדי)1986(,מילנר)2003, 2012(,קוש-זוהר)2012(ונוספים; החידוש בעבודתי יהיה התבוננות בנובלה "מומיק" דרך היבטים שונים של הספורט ושל הגוף. בראיונות שונים מתייחס גרוסמן למרכזיות הגוף ביצירתו. כך, באמצעות התייחסותו לאמירה הידועה של סארטר "הזולת הוא הגיהינום" הוא אומר: "בשבילי החומר, כל חומר, הוא בראש וראשונה ייצוג של הגוף. הגוף על כל גולמניותו ומוגבלותו והאוטומטיזם הביורוקרטי שלו וחוסר האישי שבו. הגוף זו ה'זירה' הקרובה לנו מכול, כביכול]...[הגיהינום הוא הזולת? תסלח לי מר סארטר, אבל לפני כן – הגיהינום הוא בכל זאת הגוף שלנו. הוא המקור העיקרי לתחושת רפיפות הקיום שלנו. לתחושה המרה שבכל רגע אנו עלולים להיבגד מתוכנו; מי שיש לו גוף הוא בעל מום")גלוזמן, 2012,עמ'242(.

תפיסה דומה של הגוף מובאת גם בערך "גוף, האובייקטיביות של ה־" בפרק "האינציקלופדיה

המלאה של חיי קאזיק" בספר "עיין ערך: אהבה"1986) (ש"מומיק" הוא, כאמור, הפרק הראשון שבו: "היה זה]...[הרוקח, שהעלה את הסברה, שאחרי אלפי שנות קיום על פני האדמה נותר האדם בעל החיים היחיד שלא סיגל עצמו בשלמות אל גופו, ושלעתים קרובות התבייש בגופו שלו.]...[וסרמן סבור היה שייסורי הגוף ופגמי הגוף)ולו היו בשפע(אינם אלא קצה הרסן שבו אוחז האלוהים בבני-האדם; ותמיד הוא מהדק אותו אליו במקצת שלא ישכחוהו")שם, עמ' 283(.

גרוסמן מספר שבנערותו המוקדמת, בתחילת שנות ה־60של המאה ה־20,הרבה הוא, ככל בני דורו, לעסוק בספורט בזיקה לאידאולוגיה הלאומית ההגמונית בת הזמן: "בין גיל שמונה לגיל עשר]...[חייתי בהתלהבות רבה את מה שהיומיום בישראל של תחילת שנות ה־60זימן לי, המציאות התוססת, שהייתה גם עלובה וגם נסית, וכמו רוב הילדים בשכונה פעלתי ללא לאות לחשוף מרגלים ערבים)חצי מדינה עסקה בזה אז(,והתאמנתי במשך ימים לשפר את הכושר הגופני, כדי להתקבל לנבחרת ישראל שתביס את נבחרת גרמניה הרשעה, או לצנחנים")גרוסמן, 2002(.

א. "שמו המלא הוא 'שלמה אפרים נוימן': על־שם ועל־שם"

שמו של מומיק מבטא את משאלת לבם של הוריו, ניצולי שואה, לגבי גופו וייעודו של בנם היחיד, שנולד במדינת ישראל הצעירה: "שמו המלא הוא 'שלמה אפרים נוימן': על־שם ועל־שם. אם היה אפשר, היו קוראים לו במאה שמות. סבתא הני עשתה את זה כל הזמן, היא הייתה קוראת לו מרדכי ולייבלה ושפסלה ומנדל ואנשל ושולם וחומק ושלמה-חיים")שם, עמ' 39(;ריבוי השמות "על שם ועל שם" מייצג את נטל השושלת המשפחתית, שאבדה בשואה, המונח על גופו של מומיק, על ידי הוריו וסבתו. נטל זה הוא אחד הגורמים המכריעים להתמוטטותו הגופנית והנפשית בסיום היצירה.

שמו האמצעי, "אפרים", הוא עברות של השם "אנשל", שמו הגלותי של הסבא, אחי הסבתא, שעם הגעתו למשפחה, מתחיל הסיפור בספר. שמו של הסב הגלותי – שספק נרצח בשואה, ספק ניצל וחי במדינת ישראל הצעירה – המועבר לנכדו כדי לשמר את זכרו, מסמן את הדמיון הגופני הפוטנציאלי בין הסב – ניצול השואה הפגוע אנושות בגופו – לבין נכדו הצבר הישראלי בן התשע. ֶשם המשפחה, נוימן)New man(,מעיד על ייעוד גופו של מומיק, כפי שמסומן ומקווה על ידי הוריו – להיות "איש חדש". כלומר, לכונן במדינת ישראל הצעירה גוף יהודי חדש, הנוגד את הגוף הגלותי הישן של המשפחה שנספתה בשואה, ושל בני הניצולים שהגיעו למדינת ישראל – הוריו של מומיק, סבו ודרי הסמטה האחרים.

מיכאל גלוזמן בספרו "הגוף הציוני – לאומיות, מגדר ומיניות בספרות העברית החדשה"(2007) ציין שעם עליית הלאומיות בסוף המאה ה־19,ובמיוחד עם התגבשותה של האידאולוגיה הציונית במפנה המאה, סיפרה לעצמה התרבות העברית את סיפורה במונחי הגוף, תוך הצהרה על הצורך לכונן "גוף יהודי חדש". כבר בשנות ה־70של המאה ה־19החלה הספרות העברית לייצר שיח מגוון על פגימותו של הגוף היהודי. ספרות זו, שהייתה הזירה המרכזית של המחשבה הלאומית, תיארה את הגבר היהודי כמי שגולה לא רק מארצו, אלא גם מגופו ומגבריותו. טקסטים ספרותיים ופובליציסטיים רבים תיארו גבריות פגומה זו, החקוקה על הגוף, ודמיינו במקביל גוף אלטרנטיבי: אנטי־גלותי, ציוני, גברי.

תיאודור הרצל ומקס נורדאו, המנסחים המובהקים של האידאולוגיה הציונית המרכז אירופית, יצרו זיקה מובהקת בין תחייתו הלאומית של העם לבין שיקומו הגופני של הפרט. בהסתמכם על ערכי הלאומיות הגרמנית המודרנית ועל תרבות הגוף הגרמנית דחו הרצל ונורדאו את הגוף היהודי וקראו לביסוסם של ערכי הגבריות, המהוגנות והכבוד. שניהם תפסו את תרבות הגוף, בנוסח הגרמני של תנועת הנוער ותרבות הנעורים, ככלי מרכזי לעיצובו של אדם יהודי חדש וכתנאי לתחייה לאומית.

כך, נורדאו במאמרו "יהדות השרירים"1900(,) הציג את הציונות במונחי שיקום הגוף והגבריות: "לפני שנתיים אמרתי בהתייעצות הוועדה של הקונגרס הבאזילאי: 'אנו חייבים לחשוב על כך, שעלינו ליצור שוב יהדות של שרירים'. שוב! כי ההיסטוריה מעידה על כך שיהדות כזו כבר הייתה לעולמים. זמן מרובה, מרובה מדי, עסקנו בהמתת בשרנו. לאמתו של דבר, אין אני מדייק בלשוני. האחרים הם שעסקו בהמתת בשרנו, ומתוך הצלחה גדולה מאוד.]...[בעלטה של בתינו מחוסרי אור השמש, התרגלו עיננו למצמוץ פחדני;]...[נחדש]...[את הקשר אל המסורות עתיקות הימים שלנו: נהיה שוב גברים עמוקי-חזה, דרוכי איברים, עזי-מבט")נורדאו, 1955,עמ'187(.

שנה, אחר כך, בנאום בקונגרס הציוני החמישי)בזל1901(,חזר נורדאו לנושא הגוף היהודי, וניסח את הפתרון לבעיה היהודית במונחי הגוף: "לאותם היהודים, שיש להם פרוטה בכיס ושעת פנאי, יכולים אנו]...[עוד פעם לייעץ, לשקוד על התעמלות]...[הרעיון על דבר חינוך יהדות של שרירים נתעורר כאן, הנוער היהודי המשכיל תפס אותו]...[הוא יגשים אותו יותר ויותר]...[נשאף לכך כי כל אגודה ציונית]...[תייסד מחלקה להתעמלות")נורדאו, 1937,עמ'5(.

קאופמן וגלילי במאמרם "ספורט, אידיאולוגיה ציונית ומדינת ישראל" מציינים שהמונח "יהדות השרירים" ביטא רצון להשתחרר מהדימוי של היהודי ה"גלותי", רצון בשינוי האופי היהודי, שינוי העצבנות הנוירוטית שלכאורה מאפיינת אותו. בה בעת אוצר בתוכו מושג זה מרכיבים רעיוניים רבים נוספים של אתוס "היהודי החדש": יש בו ביטוי ליצירת כוח יהודי – הן ללחימה באנטישמיות בגולה והן לפיתוח מיומנויות צבאיות כאמצעי ליצירת כוח עברי – וכן ניסיון להתמודד עם ההנחות הגזעניות בדבר נחיתותו הפיזית המולדת של היהודי. המונח מבטא גם דגם מחשבה רומנטי בדבר שיבה אל העבר ההרואי הקדום של גיבורי האומה)שם, עמ'16(.כמו נורדאו, גם הרצל האמין כי שיקום הגוף הגברי הוא תנאי למימוש הלאומיות היהודית, ואף הוא הרבה לכתוב על הגוף. כך ניתן לראות כי השיח הציוני העמיד את שיקום הגוף היהודי כאחת מהמטרות המרכזיות של הציונות, וקבע כי פיתוח הגוף נועד להיאבק בפיתוח החד־צדדי של הרוח בגלות.

עוז אלמוג בספרו "הצבר – דיוקן"1997) (מציין בתיאור דמותו של בן הארץ תכונות של עוצמה גברית ובריאות; תכונות אלה זרות ליהדות, ומבוססות על אמות המידה האירופיות-נוצריות, שבבסיסן עומדת מסורת יוון העתיקה ורומי: גוף רזה, גמיש, חסון, שזוף וגבה קומה, צוואר ארוך, ראש עטור שיער, עצמות לחיים גבוהות, אף סולד ופנים בעלות תווים סלאביים. מאפיין נוסף של הצבר הוא פולחן הנעורים. נעוריו של הצבר סימנו ניגוד סטריאוטיפי ומיתולוגי ליהודי הגלותי; את הדגשת הנעורים יש לראות גם על רקע פולחן הנוער והנעורים שאפיין את תקופת היישוב וראשית המדינה. פולחן זה שאב את השראתו מפולחן הלאום האירופי, שהגיע לשיאו עם עליית הפאשיזם)שם, עמ'130-134(.

שורק)2006(בספרו "תרבות הגוף במשנתם של אבות התנועה הציונית" מציין שהספורט המודרני הוא מוסד חברתי בעל עוצמה סמלית המייצרת גבולות חברתיים בין קבוצות ומפרקת אותם. עוד מציין שורק שהמסורת הפונקציונלית-מבנית רואה בספורט תת מערכת של החברה. לתת מערכת זו מיוחסות פונקציות רבות כמו חיברות, שיכוך מתחים, ניעות חברתית ובעיקר, סיוע ללכידות חברתית. הספורט אינו רק משחק לצורך שעשוע, הוא גם משחק תחרותי מאורגן בעל כללים, ואתר התחרות הוא גוף האדם. בן-פורת בספרו "כדורגל ולאומיות"2003) (מציין שהכדורגל הישראלי של שנות ה־50היה פוליטי בכל מאודו, והיה לכך ביטוי פרקטי חד־משמעי: כמעט בכל משחק היו מעורבות זהות והזדהות. במשחקים התרחש בדרך כלל דיאלוג של זהויות מנוגדות, בין "אנחנו" ל"הם". הכדורגל אפשר תחושות של סולידריות מקומית, שניתן היה להשתמש בה כדי לייצר בסיס לזהות עם המדינה. מאפיינים אלה של הספורט ניכרים ביצירה "מומיק" בדרכים שונות וממלאים פונקציות רבות.

ב. "מחזק את השרירים בידיים ובאצבעות"

מומיק הוא ילד בן "תשע ורבע", שנולד במדינת ישראל בשנת1950,בהיות המדינה כבת שנתיים. מומיק הוא בנם היחיד של טוביה ושל גיזלה, ניצולי שואה מפולין. הכרונוטופ של היצירה הוא בשכונת בית מזמיל בירושלים בשנת1959.היצירה נפתחת עם מותה של סבתא הני, קבורתה, והגעתו – הבלתי צפויה ובלתי רצויה – של סבא אנשל, אחיה של סבתא הני, לבית המשפחה. הסבא, סופר ילדים לשעבר, ניצול שואה שהמשפחה חשבה שמת בשואה, מגיע באמבולנס, היישר מבית משוגעים בבת ים, לאחר שחזר ומלמל בהבזקי תודעה את שמה של הסבתא, "הני מינץ".

הגעתו של הסבא מציפה מחדש את סיוטי השואה שהאב והאם נאבקים בהם, ושקיוו לקבור אותם עם קבורתה של הסבתא. השכנה בלה נענית לשאלותיו החקרניות של מומיק ואומרת לו את משפט המפתח של היצירה: "החיה הנאצית בעצם יכולה לצאת מכל חיה, אם רק ייתנו לה את הטיפול המתאים ואת האוכל המתאים")שם, עמ'21(.בעקבות משפט זה מחליט מומיק לגאול את קרוביו המסויטים על ידי גידול "החיה הנאצית" במחסן ביתו. היצירה מתנהלת בשני מישורים: המישור הגלוי – מעל פני האדמה, מישור חיי השגרה של משפחת נוימן; והמישור הסמוי – מתחת לפני האדמה, במחסן הבית, שבו מגדל מומיק לבדו את "החיה הנאצית". מומיק עצמו הוא הדמות היחידה המיטלטלת בין שני עולמות אלה, כאשר הוא יורד למחסן ועולה ממנו. גופו של מומיק נקבע על ידי עריצותה של הביולוגיה כגוף קטן, רזה ונמוך מבני גילו. גוף קטן זה מנוגד למודל הצבר בן הזמן כפי שהוא מתואר בספרו של אלמוג)1997(:"החלוץ השומר והצבר הם על־פי רוב גברים חסונים ויפים ועמידתם איתנה")שם, עמ'133(.מומיק מודע לקטנות גופו, הוא מתבונן בו מבחוץ תוך שהוא משתאה מ"דחליליותו", ומשונותו מגוף השושלת המשפחתית, השמנה והמפוטמת. כך, בשעת ארוחת הערב, כשהוריו אוכלים בכל לב ופה את ארוחתם, ומומיק כמעט אינו אוכל, הוא: "מציץ בהם בזהירות וחושב איך יצאה מסבתא הני אישה כל כך שמנה כמו אמא, ואיך בכלל יצא לשניהם ילד כל כך דחלילי וקטן כמוהו")גרוסמן, 2005,עמ'69(.

מומיק יודע שהוא "רזה" ו"נמוך" ושעליו לחזק את שרירי גופו, אלא שבאופן פרודי ונלעג הוא עושה זאת דרך חיזוק שרירי אצבעותיו, וזאת תוך ספירת האותיות במילים חשובות עבורו,

שאותן הוא שומע מהרדיו, קול ההגמוניה היחידי בן הזמן: "ככה זה למשל אם אומרים ברדיו]...['המאמן הלאומי', והאצבעות מתחילות לספור, ותיכף יש לנו אחת עשרה אותיות]...[משחק]...[כזה שמחזק את השרירים בידיים ובאצבעות, וזה חשוב מאוד למומיק, כי הוא קצת נמוך, ואפילו יותר רזה מנמוך")שם, עמ'59(.

הצורך בחיזוק השרירים כתיקון לחולשת הגוף היהודי הגלותי ניכר גם בפנטזיה של מומיק על שני אחיו המדומיינים, "ביל החזק" ו"מוטל בן פייסי החזן". כך הוא מדמיין את שלושתם רוכבים על הסוס בלקי: "בפראיות ובכוח, מחבקים את המותניים אחד לשני. ביל החזק יושב קדימה, ומומיק האחראי יושב באמצע, ומאחורה מוטל, שהפאות שלו מסובבות לו מאחורי האוזניים]...[וגם השרירים שלו מתחזקים מיום ליום")שם, עמ'87(.הצורך לביית את מוטל הגלותי ולהפכו לישראלי ניכר גם במידע החשוב וההכרחי שמומיק צריך להעביר לו: "ברור שהיה צריך להסביר לו דברים שהוא בכלל לא הכיר.]...[מי זה נתנאל בלסברג, הרץ הדתי מ'אליצור', שבעזרת השם שבר את השיא בחמישה קילומטר")שם, עמ'87(.

הספורט הוא אחד ממאפייני הצבר והוא קריטריון המבחין בחדות בינו לבין היהודי הגלותי. מומיק מתעסק הרבה מאוד בספורט, אבל בהתאם לאישיותו, ובאופן פרודי, הוא ממעט לעסוק בו באופן גופני, ועוסק בו בעיקר באופן אינטלקטואלי-אינציקלופדיסטי כמענה לצרכיו הנפשיים. כך הוא אוגר מידע ויוצר "אוסף סודי", שאותו הוא כותב ב"מחברת הסודית": "של כל הדברים שהיו בארץ שם,]...[הקיסרים והמלכים]...[והספורטאים של האולימפיאדות היהודיות")שם, עמ'59(.ספורטאים יהודים משמשים למומיק מושא הערצה ומופת אישי.

כך למשל כאשר הוא צריך לחשוב על דרך לפרוץ לעולמו של הסבא, תכסיסי המאמן גיולה מאנדי משמשים לו מופת לחשיבה יצירתית: "צריך לחשוב על תכסיס]...[איזה קונץ גאוני ונועז, שאולי רק המאמן גיולה מאנדי שהבאנו במיוחד מהונגריה יודע לעשות כמוהו")שם, עמ'51(.

שחקן הכדורגל ארני טיילור משמש מודל למומיק לגבר שלמרות היותו "נמוך", יכול בה בעת להיות גם "חזק" ומושיע: "גם נמוכים יכולים להיות חזקים, ובתור הוכחה הנה ארני טיילור, שהוא שחקן אנגלי כמעט גמד, שהושיע את מנצ'סטר יונייטד, והשנה העבירו אותו להושיע את סנדרלנד")שם, עמ'59(."רפאל הלפרין" ו"זישא בְּרַייטברט" משמשים עבורו מודל ומופת לכוח פיזי, שבשילוב עם כוח רצון יוצר כוח הרתעה: "בעזרת אימוני האצבעות וכוח רצון כמו של רפאל הלפרין שיש למומיק, הוא בקרוב מאוד יהיה מִיר ָּ ֽשם חזק כמו המתאבק היהודי המפורסם מארץ שם, זישא בְּרַייטברט, שאפילו הגויים יימח-שמם פחדו ממנו, וזה הפירוש של כוח ההרתעה")שם, עמ'59(.

החיפוש של מומיק אחר גיבורי ספורט שיהוו עבורו מודל אישי ניכר גם בעיתונים בפולנית שדודה איטקה משאירה, שאותם לוקח מומיק מבלה, ומהם הוא גוזר, במיוחד מה"פָּ ָּשגלוָּנד", תמונות של משחקי כדורגל של נבחרת פולין: "ובעיקר של השוער הלאומי עם הזינוקים החתוליים שימקוָּיאק")שם, עמ'38(.

ג. "למקומות היכון רוץ"

שורק)2006(מציין את פונקצית החיברות שממלא הספורט, ואכן מומיק משתמש בידיעותיו בתחום הספורט כדי ליצור קשרים חברתיים. למומיק אין חברים בני גילו, וכאשר מגיע לכיתה ילד חדש, הנתפס על ידי ילדי הכיתה כחריג ושונה, מומיק חש שילד זה מתאים עבורו ליצירת קשר חברתי דרך עיסוקם המשותף בספורט. מומיק ואלכס נתפסים על ידי ילדי הכיתה כדומים באחרותם ובשונותם: שניהם "משקפופרים", נראים כאילו באו מ"שם" ומכונים, על פי תפיסתם של ילדי הכיתה, בהתאם, בכינוי הגנאי: "הפולנים".

חריגותו של אלכס ניכרת גם בדיבורו במבטא הזר, המשמש הנמקה נוספת להדרתו ולהפיכתו למושא ללעג על ידי בני כיתתו: "שמעו שיש לו מין ֶריש משונה, כמו של זקנים")שם, עמ' 73(.הדמיון שעליו מצביעים ילדי כיתה ג', הצברים, באחרותם של מומיק ואלכס, מעיד על ההומוגניות השלטת בדמות הילד הצעיר בן התקופה. לאמיתו של דבר, שני הילדים בני התשע, מומיק ואלכס, שונים לחלוטין זה מזה מבחינות רבות, ובעיקר – בגופם וביחסם לספורט. אלכס כולו פיזיות, כוח ושרירים הניכרים אפילו בכתיבתו, והמילים – אופן הקיום העיקרי של מומיק בעולם – מיותרות עבורו לחלוטין: "אלכס טוכנר היה ילד נמוך, אבל מאוד חזק. כשהוא היה כותב, היו השרירים ביד שלו קופצים.]...[הוא כל הזמן זז במקום, כאילו שיש לו קוצים, והוא לא אהב לדבר")שם(.

את הזהות הפיזית הזו של אלכס הוא ירש מגופו ומעיסוקו של אביו, כפי שהוא מספר למומיק בביקור החד־פעמי בביתו: "אבא שלו מת בתאונה, הוא היה בוקסר וקיבל אגרוף בזירה, ועכשיו אלכס הוא הגבר בבית")שם, עמ'74(.בניגוד גמור לכך, מומיק הוא ילד חלש פיזית, מרבה לכתוב ולדבר, ואביו – חי-מת שמן וכבד תנועה. שני הילדים דחויים ומבודדים בכיתתם, ועם הגעתו של אלכס לכיתה, יוזם מומיק הזמנה לביתו. לאחר היענותו של אלכס והסכמתם של הוריו לאירוח, מומיק אינו נרדם בלילה מרוב התרגשות ומדמיין את החברות הספורטיבית שתתרקם ביניהם: "הוא חשב איך הוא ואלכס יהיו, ואיך הם יקימו להם נבחרת של שניים, ואיך")שם, עמ'73(.

שני הילדים הצעירים אוהבים ספורט ועוסקים בו, אך באופן שונה לחלוטין. אלכס עוסק בספורט באופן פיזי, ומומיק, לעומתו, עוסק בספורט באופן אינטלקטואלי-אינציקלופדיסטי. כך, מספר אלכס למומיק, בעברית המשובשת שלו, על הישגיו בספורט כילד ברומניה: "שמה אני הייתי הצ'מפיון של כל הכיתה בלרוץ")שם, עמ'74(.אלכס רוצה להשתמש בספורט כדרך להשתלב חברתית בכיתתו הצברית-ישראלית, אלא שילדי הכיתה דוחים אותו בשל שונותו, כפי שהוא מספר למומיק בעברית העילגת שלו: "הם אמרו לי אשכנתוזי ֶבך]...[זה ֹלא ָמ ֶשאני יהיה בנבחרת שלהם")שם, עמ'76(.אל מול הפיזיות של עיסוקו הגופני של אלכס בספורט, מביא מומיק למפגש ביניהם את הידיעה האינטלקטואלית, המתממשת בין השאר בידע מדויק של יחסי מרחק וזמן המאפשרים השתתפות ב"נבחרת" הכיתה, כפי שהוא מציין בפני אלכס: "בשביל להיות בנבחרת של הכיתה צריך לרוץ שישים מטר בשמונה פסיק חמש שניות")שם(.

אלכס אינו מוצא כל עניין בשהות עם מומיק בביתו ובסמטת מגוריו, בת דמותה של העיירה הגלותית, מלאת ניצולי שואה משונים, שאין בה ילדים כלל. מומיק מנסה לנחם את עצמו במחשבה שאלכס כעולה חדש עדיין אינו מזהה את יתרונותיו האינטלקטואליים, העולים על הישגיהם הספורטיביים של התלמידים האחרים בכיתה: "אלכס הוא בכל זאת חדש ולא יודע

בדיוק מי ומה, וייקח לו קצת זמן עד שיבין שלמומיק יש יותר שכל באצבע הקטנה שלו מאשר לכל הפראים האלה, שצוחקים ורצים שישים בשמונה פסיק חמש")שם, עמ'75(.
כדי להשאיר את אלכס, חברו היחיד, בביתו, מציע לו מומיק להיות המאמן שלו: "מומיק נתן לו לגמור את הדיבור, ומהר-מהר סיפר לו שהוא יכול להיות מאמן מצוין, שהוא קרא על כל המאמנים בעולם, ויש לו בבית תמונות ספורט שהוא גוזר ואוסף מכל העיתונים]...[והוא יכול להכין תכנית אימונים אולימפית, ויש לו שעון עם שניות, שזה הכי חשוב למאמן ריצה")שם, עמ' 76(.אלכס מתפתה להסכים להצעתו של מומיק בגלל הימשכותו ל"שעון עם שניות", בעודו מציע למומיק: "נעשה ניסיון, אני רץ עד לעמוד הזה ואתה לוקח זמן")שם(.מומיק קורא את קריאת הפתיחה הנדרשת, המעידה על מומחיותו בתחום: "מוכנים היכון רוץ", אלכס רץ, ומומיק מודד ומכריז על התוצאה המדויקת בעודו מצרף עצת מאמן לשיפור ההישגים: "עשר פסיק תשע, וכדאי שלא תנפנף כל־כך בידיים כי אתה מאבד כוח ככה")שם, עמ'76(.
אלכס מסכים שמומיק יאמן אותו: "אבל לבוא אליו הביתה הוא כבר לא רוצה")שם(.מערכת יחסים כושלת זו מוזכרת גם בסיום היצירה, בהתבוננות לאחור, כאשר מודגשת בה הצלחתו של מומיק כ"מאמן", וסירובו של אלכס להיות "חבר": "אלכס טוכנר, שהיה פעם החבר שלו במשך שבוע, ומומיק אימן אותו בריצה בעמק של עין כרם עד שאלכס שבר את שיא הכיתה ונכנס כמו כלום לנבחרת...")שם, עמ'104(.

ד. "נבחרתנו מפסידה לפולנים בוורצלב שבע-שתיים"
משחק הכדורגל מוזכר ביצירה "מומיק" בהקשרים רבים ומבטא את מרכזיותו של המשחק בעולמו של הצבר הצעיר. עיסוקו הרב של מומיק בכדורגל שייך לעולם הגלוי של שגרת חייו, והוא מנוגד לחלוטין לעולם הסודי שבו הוא מגדל את ה"חיה הנאצית". הכדורגל, הן בהקשריו הכיתתיים והשכונתיים והן בהקשריו הלאומיים, מתפקד כמעצב מרכזי בגיבוש זהותו הצברית-לאומית של מומיק כצבר ישראלי בשנת1959.קאופמן וגלילי)תשס"ט(,כמו בן-פורת)2003(, מציינים שהספורט הפך לאמצעי של עיצוב לאומיות בהיותו מוקד של הזדהות לאומית. ספורטאים ישראלים הנושאים את דגל המדינה, שרים את המנונה ומתחרים כשווים לצד ספורטאי אומות העולם, הגבירו את הגאווה הלאומית ויצרו הזדהות קולקטיבית אינטגרטיבית חוצה מעמדות ומגזרים סביב נבחרות הייצוג הלאומיות)שם, עמ'23(.
ביצירה הנדונה חוזר ומוזכר משחק הכדורגל של ישראל מול פולין בעיר וורצלב בפולין. היבטים שונים של משחק זה תוארו ונחקרו על ידי חוקרים רבים. בן-פורת)2003(מציין שבשנות ה־50 פרח הכדורגל במישור הבין־לאומי. בשבוע השלישי של יוני1959נערך משחק של הנבחרת הלאומית מול נבחרתה של פולין. היה זה משחק ידידות שהתקיים בוורצלב שבפולין. משחק זה נועד לחשל את הנבחרת הישראלית לפני המפגשים במסגרת המשחקים הטרום־אולימפיים עם יוגוסלביה ועם יוון: "שלא בכוונה תחילה ושלא בטובתו, הפך המשחק הזה לאירוע טראומטי בזיכרון הלאומי. במשחק זה הובסה והושפלה נבחרת ישראל בתוצאה7:2,והוא מצוין בזיכרון הקולקטיבי כ'מפלת וורצלב'")שם, עמ'93(.עוד מציין בן-פורת שמסיבות שאינן שייכות לכדורגל, עורר המשחק נגד נבחרתה של פולין תשומת לב ומעורבות רגשית רבה של יוצאי פולין. בן-פורת מציין ש"מפלת וורצלב" אף הגיעה לכנסת, והבאתו של המשחק לדיון בכנסת

כאירוע בעל חשיבות לאומית חיזקה את מעמדו של הכדורגל, משום שכישלון במשחק לא-חשוב-במיוחד זה נהפך לנושא שעל סדר היום הלאומי.
חפיף-דיגאמי)2007(במאמרה בוחנת את הקשר בין הספורט הישראלי לזיכרון השואה תוך התמקדות במשחקי נבחרת ישראל בכדורגל נגד פולין. היא מציינת שבאותה תקופה נותרו בפולין יהודים, ניצולי שואה, ובואה של הנבחרת הישראלית לפולין היה עבורם מאורע מיוחד. משחקה של נבחרת ישראל בוורוצלב אפשר לאותם יהודים להזדהות עם מדינת ישראל. היום שלפני המשחק, יום שבת, הוגדר כ"יום יהודי" - השחקנים באו לתפילה בבית הכנסת המקומי, והופעתם עוררה התרגשות רבה בין יהודי המקום. העיתונאי הישראלי נחמיה בן אברהם סיקר את המשחק תחת הכותרת7" פעמים פרצו הפולנים את שער ישראל", בכותבו: "היהודים, שרבים מהם באו ממרחק מאות קילומטרים שאבו נוחם וידידות מעצם העובדה, שדגל ישראל מתנוסס במקום זה שקשורים בו זיכרונות מרים כל כך, ושצלילי המנונה של מדינת ישראל נישאים מעל מגרש ספורט שנטלו פולנים מידי גרמנים")בן אברהם, 1959(.
פורת ולרר באלבום "ספורט50")1998(מתארים משחק זה תחת הערך "מאנדי – מאמן נבחרת הכדורגל")שם(.הם כותבים שב־21ביוני1959החל עידן מאנדי באופן רשמי, ישראל התייצבה בתקווה למשחק החוץ נגד הפולנים, המשחק שהסתיים בהפסד7:2.את השערים לישראל כבשו יוסף גולדשטיין ונחום סטלמך. בעקבות הפסד צורב זה הגיש חבר הכנסת עזרא איכילוב, מהציונים הכלליים, הצעה לסדר היום – לדון במצב הנבחרת.
בפעם הראשונה ביצירה "מומיק" מוזכר אותו משחק כדורגל כאשר מומיק נמצא לבדו בביתו ומשדר לעצמו "בשקט בראש" את הדקות האחרונות של המשחק. מומיק שולט לחלוטין בפרטי המידע הנוגעים למשחק: שם העיר בפולין שבה יתרחש המשחק, ושם המאמן. נוסף על כך, ניכרת הזדהותו העולה על גדותיה של הילד הצעיר עם מדינת ישראל הצעירה, כפי שמציין בן-פורת)2003(.הדבר ניכר בכנותו את הנבחרת הישראלית בגוף ראשון רבים: "נבחרתנו", ואת המאמן הזר גיולה מנדי – ה"מאמן שלנו". הדבר נכון גם באשר לתיאור המשחק כ"דיאלוג של זהויות מנוגדות בין 'אנחנו' ל'הם'")בן-פורת(."שידור" אינטימי זה של המשחק מעיד על מעורבותו הרבה של מומיק בספורט הישראלי ומאפשר לו לממש לכאורה את משאלת לבו, להיות "מושיע" לא רק של משפחתו ושל סביבתו הקרובה, אלא של נבחרת ישראל ושל מדינתה. כך מומיק משדר לעצמו משחק מדומיין שבסיסו בנתונים ריאליים של המשחק, ועיקרו– בפנטזיה ובתשוקה שלו עצמו להיות "שחקן מושיע".
"הוא שידר לעצמו בשקט בראש את התיאור של הדקות האחרונות של המשחק הגורלי שיהיה בקרוב בעיר ורוצלב בפולין בין נבחרתנו לנבחרת פולין, ונתן להם לנצח אותנו בהפרש של ארבעה שערים, אבל חמש דקות לפני הסיום, כשהמצב כבר נראה לגמרי קאפוט, הרים המאמן גיולה מנדי שלנו את עיניו המיואשות אל היציעים שמלאים קהל פולני צועק, ופתאום מה הוא ראה שם? ילד!]...[שחקן מבטן ומלידה, שחקן מושיע, אם היו נותנים לו לשחק בכיתה הרי הוא היה מראה גם להם, מילא, וגיולה מנדי מפסיק את המשחק ולוחש משהו לשופט, והשופט מסכים, והקהל כולו משתתק, ומומיק יורד לאט-לאט במדרגות ונכנס למגרש ותיכף הוא מארגן את ההגנה וההתקפה שלנו כמו שצריך, ותוך ארבע דקות הפך מומיק את הקערה ונבחרתנו נצחה חמש-ארבע, הלוואי אמן")שם, עמ'67(.

פעם נוספת מוזכר אותו משחק כאשר מומיק נמצא מחוץ לביתו, בעודו יושב על הספסל הירוק השכונתי עם הזקנים הניצולים, ובראשו עוברת סצנה של מפגש כושל שלו עם אביו. כמענה וכתיקון לכישלון מערכת היחסים שלו עם אביו, מביע מומיק בקול רם את משאלת לבו המתייחסת לניצחון נבחרת ישראל בכדורגל. גם בפעם זו הוא משתמש בגוף ראשון רבים כדי לתאר את ה"אנחנו" הישראלי, הכולל גם אותו. אלא שבשונה מהפעם הקודמת, כביטוי להיחלשותו, הוא עצמו אינו מופיע בתפקיד הנחשק של ה"שחקן המושיע" והוא מעבירו בדמיונו ל"סטלמך": "ומומיק מתיישר]...[ואומר בקול קשה וחזק, שבמשחק הגורלי שיהיה בקרוב בעיר ורוצלב אנחנו נקרקס את הפולנים האלה עשר-אפס, סטלמך לבדו יכניס חמישייה, והזקנים משתתקים פתאום ומסתכלים עליו בלי להבין")שם, עמ'101(.

בפעם השלישית מוזכר המשחק לקראת סיום הספר. מומיק, שניסיונו-כישלונו לגדל את ה"חיה הנאצית" משתלט עליו ומצבו הנפשי מדורדר, עולה לביתו לאחר שהוריד את סבא אנשל למחסן ונעל אותו שם. הוא פותח את הרדיו ומקשיב לשידור ישיר של המשחק כהווייתו: "הקשיב לרדיו ושמע איך נבחרתנו מפסידה לפולנים בוורצלב שבע-שתיים מול קהל פולני שלועג לבחורים, ובזמן שנחמיה בן אברהם תיאר איך יאנוש אחורק וליברדה ושרשינסקי מקרקסים את סטלמך ואת גולדשטיין שלנו, ידע מומיק שהוא מפסיד לאורך כל הקו, כמו שאומרים,]...[הוא אפילו לא חיכה עד שהמשחק ייגמר, כי כבר לא האמין שיכול לקרות איזה נס ושאיזה ילד כדורגלן-פלאים ירד פתאום מהיציע של הקהל המלגלג ויצטרף לאחד־עשר בחורינו ויתעתע ויושיע ויביס את האויב שמונה-שבע, השער האחרון ממש עם שריקת הסיום")שם, עמ'113(.

ההקשבה של מומיק למשחק, דרך הרדיו, היא ביטוי לקשר בין הספורט לכלי התקשורת היחידי באותם הימים. במאמר "התקשורת האלקטרונית והספורט בישראל" כותב יאיר גלילי)2002(שרק בשנת1958מעלה הרדיו לאוויר את תכנית הספורט הראשונה "ממגרש הספורט". חשיבותה של תכנית זו בכך שהייתה מקור מידע ראשון לתוצאות משחקי הכדורגל, וגם הוסיפה ניתוחים ופרשנויות שלוו בתוצאות משחקי כדורגל אחרים מרחבי העולם. נחמיה בן אברהם נחשב עד היום ל"אבי שידורי הספורט" ברדיו, והוא ששידר את מרבית משחקי נבחרת ישראל בכדורגל במשחקי הגביע העולמי בין השנים1954-1974ובמשחקים האולימפיים בשנים-1976 1952.שידוריו הקולחים של בן אברהם זכורים עד היום, וחלקם זכו להאזנת שיא במדינה)שם, עמ'384-385(.

התיאורים הרבים של משחק הכדורגל בין ישראל לפולין ממלאים פונקציות סיפוריות מגוונות; פני השטח שלהם מסמנים במדויק את זמן ההווה של היצירה, כמו גם את "רוח-הזמן" - "ימי הרדיו", "תחושת גוף ראשון רבים" ומרכזיותה של נבחרת ישראל בכדורגל בעיצוב התודעה הישראלית הקולקטיבית ההגמונית. תפקידם העיקרי של תיאורים אלה הוא בעיצוב דמותו של מומיק, תוך תיאור תהליך ההיחלשות והנסיגה שעובר עליו במהלך הנובלה. מעקב אחר שלושת הקטעים משקף את תהליך הנסיגה העובר על מומיק – ממצב של מימוש דמיוני של התשוקה להושיע, דרך משאלת הלב לניצחון שיתרחש בלעדיו, ועד להבנה הנחרצת ש"הוא מפסיד לאורך כל הקו".

ה. "גם שמה היה חודורוב, כמו השוער"

תפקיד מיוחד ביצירה יש לשוער נבחרת הכדורגל יעקב חודורוב. בספר "גיבורי ספורט" מאת מרגולין)1962(מוקדש פרק הסיום לשוער זה, וכותרתו: "הציפור המעופפת של ישראל")שם, 170-185(.בפרק זה מצוין שהספורטאי הישראלי היחיד שראוי להימנות עם אלופי העולם הוא השוער הלאומי יעקב חודורוב, שסיפורו המשתרע על יותר מ־15שנה ידוע לכל אזרחי המדינה. פורת ולרר)1998(מציינים אף הם שב־50שנותיה של המדינה, השם שנישא בפי כול היה שמו של שוער הפועל תל אביב והנבחרת הלאומית, יעקב חודורוב.

מומיק מעריץ את השוער חודורוב ורוצה מאוד להידמות לו, כך, מומיק הוא "בעל חושים חודורוביים", ו"מגיע תמיד בזמן לתפוס". אלא שבאופן אירוני ופרודי, מומיק אינו תופס את הכדור על מגרש הכדורגל, אלא את סבו – הזקן המבולבל והחולה, שהרוח החורפית העזה מאיימת להעיפו: "למומיק יש חושים ממש חודורוביים, והוא תמיד מגיע בזמן לתפוס את סבא לפניה וללחוץ חזק את היד שלו")שם, עמ'49(.בשעה של חסד, כשאביו מספר לו על העיירה חודורוב, מומיק מופתע לגלות את הזהות בין שם העיירה הפולנית לבין שמו של שוער הכדורגל הישראלי: "ואבא אמר: אצלנו, בין העיירה שלנו לחודורוב היה יער, יער ממש]...[ומומיק ממש נדהם כששמע שגם שמה היה חודורוב, כמו השוער, אבל לא רצה להפריע ושתק")שם, עמ'86(. כאשר מומיק מתבונן בתמונה הידועה של הילד המרים את ידיו באימה מול רובי החיילים הנאציים, הוא תוהה על מצבו הנפשי של הילד ומשתמש ב"חודורוב" כאמצעי אפשרי לחיזוק נפשו של הילד: "הנה למשל הילד הזה, שבתמונה פה, זה עם הכובע-קסקט שמרים ידיים. מומיק ניסה לנחש דברים מהעיניים שלו,]...[אם כבר שמע שחודורוב זה כבר לא סתם עיירה, אלא שוער גדול")שם, עמ'96(.

השתתפות פעילה אך מדומיינת של מומיק עצמו במשחק כדורגל, כביטוי לחוזק פיזי ולמקובלות חברתית, משמשת את מומיק לצרכים שונים. כך למשל משתמש מומיק במשאלת לב מדומיינת זו להרגעת הוריו. מומיק מודע מאוד לדאגת הוריו כלפיו, וברגישותו הרבה, ובהיותו ממלא תפקיד הורי כלפיהם, הוא מבקש לשמח אותם תוך הצגת מצג שווא – כאילו הוא אהוב ומקובל בין בני גילו ושותף פעיל למשחקם. כך, כאשר הם מתקרבים בלילה למיטתו לפני שנתם המסויטת: "מתכוון מומיק מרוב מאמץ לעשות את עצמו ישן, ושיראו עליו שהוא ילד מאושר ובריא שטוב לו נורא]...[ולפעמים הוא אומר כאילו מ ֶשינה, תבעט אלי, יוסי, אנחנו ננצח היום דני, ועוד כאלה בשביל לשמח אותם")שם, עמ'72(.

פונקציה נוספת של משאלת לב מדומיינת זו משמשת את מומיק גם בניסיונות ההתחזקות שלו מול ה"חיה הנאצית". וכך הוא מספר לה: "כמה מתוקים יכולים להיות אחים קטנים]...[וגם כתב כל מיני דברים אחרים, שהיו טיפשיים, אבל הייתה לו הרגשה שדווקא הם אולי יפתו את החיה, כמו נניח משחק כדורגל בבית הספר, שאתה תוקע בו גול וכולם צועקים יחד את השם שלך בלי שום שמות אחרים")שם, עמ'84(.

דרך נוספת לשמח את הוריו היא שירת ההמנון: "ופעם, כשהיה יום קשה במיוחד,]...[ביום הזה שר להם מומיק כאילו מתוך שינה את־כֹוהֹול עוד בלבב ְפ ָנ ִי ִהי ָמה,]...[וכל זה בשביל שיראו שבכלל לא צריך לבזבז עליו את הדאגה שלהם")שם(.סדרת מופעי השווא שמציג מומיק להוריו בעודו מעמיד פני ילד ישן, שתחילתה היא השתתפות פעילה במשחק כדורגל, והמשכה שירת

ההמנון, חוזרת ומבליטה את מרכזיות משחק הכדורגל בעולמו של מומיק הצבר הצעיר בישראל בשנת1959.

ו. "בחורינו יעשו הכול למען הניצחון"
מומיק מייחס לעצמו יכולת להבין את כל השפות, והוא מכנה את עצמו "המתורגמן המלכותי": "כן, מומיק באמת יודע לתרגם הכל,]...[הוא אפילו יודע לתרגם מכלום למשהו. טוב, זה בגלל שהוא יודע שאין בכלל דבר כזה כלום, תמיד יש משהו")שם, עמ'51(.כך, בעבר, לפני הגעת הסבא נהג מומיק לשבת ליד סבתו ולהבין את משמעות דיבורה אף על פי ש"הייתה לה שפה מיוחדת, שצמחה לה כשהיא כבר הייתה בת שבעים ותשע, אחרי ששכחה את הפולנית ואת היידיש ואת הקצת עברית שלמדה פה")שם, עמ'51(.דוגמה נוספת לכך היא יכולתו של מומיק להבין את שפתו ועולמו של גינצבורג, ניצול שואה נוסף, הכוללת שתי מילים בלבד: "מי אני מי אני".
בניגוד גמור ליכולת ההבנה של מומיק את כל השפות ולהיותו "המתורגמן המלכותי", למומיק עצמו אין שפה משלו שבה הוא יכול לבטא את עולמו. השפות העומדות לרשותו הן השפות שהוא שומע מהעולם המקיף אותו: שפת היידיש של סביבתו הקרובה, העברית העילגת של הוריו, העברית הצברית של חבריו לכיתה, או הדיבור הקולקטיבי בגוף ראשון רבים של מדינת ישראל הצעירה, כפי שהוא מושמע בכלי התקשורת היחידי הקיים במדינה, והמושמע בחלל ביתו של מומיק – הרדיו.
שפות אלו מובנות היטב למומיק, אך אינן נתפסות על ידו כבעלות יכולת לבטא את עולמו. דווקא שפת הספורט של משחקי הכדורגל, כפי שמומיק חוזר ושומע מהרדיו, נבחרת על ידו באופן ספונטני לבטא את רגשותיו הכמוסים. כך, כאשר הוא רוצה לכתוב את ההחלטה החשובה בחייו בדבר ייעודו להיות סופר, כמו סבא שלו, השפה הנבחרת על ידו, תרתי משמע, היא שפת הספורט של משחקי הכדורגל. כך, כאשר הוא מחפש סיום חגיגי לדברים שכתב על החלטה זו, הוא חושב שראוי לכתוב: "חזק חזק ונתחזק" – קריאה שנוהגים לומר בשבת בבית הכנסת, תוך שהקהל קם על רגליו.
אלא ששפת הספורט, המתנסחת בגוף ראשון רבים, והמבטאת את הלאומיות הישראלית הצעירה, משתלטת על מומיק: "היד שלו החליטה בשבילו והתפרצה אל הדף וכתבה בבת אחת את קריאת הקרב של נחמיה בן אברהם, 'בחורינו יעשו הכל למען הניצחון!')שם, עמ' 53(.שימוש מדויק והולם זה בשפת הספורט הקולקטיבית בת הזמן מרגיע את מומיק ומעצים את תחושת השייכות והביטחון של מומיק: "ומיד אחרי שכתב את המילים האלה הוא התחיל להתמלא אחריות והתבגרות, וחזר למטבח בהליכה איטית ומכובדת, וניקה בעדינות את השומן של הפולקע מהסנטר של סבא")שם, עמ'54(.
מומיק משתמש בשפה זו, של גוף ראשון רבים, כביטוי ללאומיות ההגמונית בת הזמן, שהוא עצמו תוצר שלה בהקשרים ישראליים ציוניים. כך כאשר הוא מזכיר דמויות ממלכתיות קנוניות שאותן הוא מצייר על בולי העשור: "חיים וייצמן נשיאנו הראשון]...[דוקטור הרצל חוזה מדינתנו בקונגרס הציוני הכ"ג")שם, עמ' 64;(כך כאשר הוא מתייחס להיבטים צבאיים-ביטחוניים: "הנסיך קאסם, שגם הוא שונא אותנו כמו כל הגויים יימח-שמם")שם, עמ' 31;("המטוסים שמגיעים מידידתנו

הנצחית צרפת")שם, עמ'87(ו"נאצר הודיע שיעצור אוניה שלנו בתעלת סואץ")שם, עמ'89(.
שימוש דומה בגוף ראשון רבים משמש את מומיק לתיאור התמונות התלויות בחדרו, המעידות על עולם הערכים המעצב את תפיסת עולמו וערכיו של הילד הצעיר. כך חוזר מומיק ומשתמש בגוף ראשון רבים גם בהקשר של משחקי הכדורגל של נבחרת ישראל: "במשחק הגורלי שיהיה בקרוב בעיר ורוצלב אנחנו נקרקס את הפולנים האלה...")שם, עמ'.101(

ז. "ספורט, יינגעלע, צריך לדאוג קצת גם לגוף, ותראה כמה אתה חיוור וחלש ורזה"
גופו של מומיק מסרב להיענות למודל הצבר, ואחד הביטויים הבולטים לכך הוא חלק הגוף הבולט אצלו - הראש: "וראש הרי יש לו, ברוך השם")שם, עמ'17(.הראש, כאיבר הגוף הבולט, עומד בניגוד מובהק לרגליו של אורי, דמות ספרותית בת הזמן, המייצגת את הצבר המוחלט, ההולך בשדות מ"הוא הלך בשדות"1947(,) ולידיו של אליק, דמות ריאלית מ"במו ידיו – פרקי אליק"1951(,) ספריו של משה שמיר. ראשו של מומיק מייצג את האינטלקט החזק שלו, כפי שהדבר ניכר בכינוי המוצמד לו, ביידיש, "אלטר-קופ" – ראש זקן. מומיק עצמו מאמץ כינוי זה המוצמד לו, וכבר בתחילת הספר, במבע המשולב של הסופר־החיצוני ותודעתו של מומיק, הוא חוזר ומכנה עצמו בכינוי זה: "לפני שנהיה 'אלטער קופ' שזה ראש של זקן וחכם")שם, עמ'14(.
הים הוא מרחב ארצישראלי מובהק, וכדי לבטא את זרות גופה של משפחת נוימן למרחב זה מתוארת התנהלותה ב"תחליף לים", בחוף הכנרת. כך, פעם בשנה, דווקא ביום השואה, נמלטת המשפחה "לשלושה ימים לפנסיון קטן בטבריה"; הם שוהים בקרבת הכנרת, וכל פרט בהתנהלותם על החוף משקף את זרות גופם להוויה הישראלית. כך השימוש ב"מטרייה" כתחליף לשמשייה הישראלית-טיפוסית; כך התגוננותם הגופנית מפני השמש הישראלית תוך שהם מורחים את רגליהם ב"וָלָוטה", "שלא יישרפו", בעודם מרכיבים על אפם "מגני אף" גלותיים. כך גם האישור-איסור של הוריו של מומיק להתקרבותו למים, כפי שהוא מפנים ומשחזר אותו: "מותר לו לרוץ על החוף ולהתרחק עד ממש לקו של המים")שם, עמ'38(.
הדיבור המשולב של מומיק ואמו משקף את יחסה של המשפחה לבגד ים, פריט הלבוש הישראלי האולטימטיבי: "למומיק אין בגד ים, כי טיפשי להוציא כסף על משהו שישתמשו בו רק פעם בשנה והמכנסיים הקצרים בהחלט מספיקים")שם(.הים משמש גם אמצעי לתיאור אחרות גופם של איטקה ושימק, אחות האם ובעלה, ביחס לגופם של ניצולי השואה האחרים: "דודה איטקה ודוד שימק]...[הולכים לים, ושימק אפילו יודע לשחות")שם, עמ'89(.
ביטוי נוסף לחוסר ההתאמה של גופו של מומיק למודל הצבר מורגש על ידי השכנה בלה, שיותר מכל הניצולים האחרים התערתה בהוויה הישראלית. בלה אוהבת מאוד את מומיק, מרגישה את הפגימות בגופו ויודעת שהיא תחבל בהשתלבותו העתידית בחברה הישראלית. הבנה זו של בלה ניכרת באופן שבו היא מביטה במומיק, ובפתיחה חוזרת ונשנית של כפתור החולצה הסגורה עד לצווארו. פרטים שוליים לכאורה אלה הם בעלי משמעות סמלית – החולצה הסגורה עד הצוואר מבטאת את שמירת היתר של ההורים ניצולי השואה על בנם היחיד, כמו גם על מראהו הגלותי, הזקן והזר של מומיק בן התשע להוויה הישראלית הצברית בת הזמן.
פתיחת הכפתור על ידי בלה מבטאת את רצונה של בלה "לשחרר" את מומיק מכלא אהבת הוריו והשגחתם היתרה. בד בבד היא מבטאת את רצונה להופכו למה שהיה אמור להיות מלכתחילה

–כפי שמסומן בשמו הפרטי ובשם משפחתו – "איש חדש", צבר ישראלי, בן דמותו של אליק, הצבר הישראלי האולטימטיבי. אמירתה של בלה לילד בן התשע ש"לא ייקחו אותו לצבא", מבטאת כבר בשלב מוקדם זה של עלילת הספר את חוסר התאמתו הגופנית של מומיק לתרבות הישראלית ההגמונית בת הזמן, ולניסיונה – שלא יצלח – לתקן את המעוות: "בלה]...[הסתכלה בו בפרצוף שהוא לא אוהב, קצת ברחמנות, ונדנדה את הראש שלה לכאן ולכאן, ופתחה לו את הכפתור העליון ואמרה, 'ספורט, יינגעלע, צריך לדאוג קצת גם לגוף, ותראה כמה אתה חיוור וחלש ורזה, ממש פערטל, איך ייקחו אותך לצבא איך'")שם, עמ'30(.

ביטוי נוסף לכישלון גופו של מומיק להיענות לתביעות הגוף הצברי הם המשקפיים והגשר, אביזרים לתיקון הלקוי, המוצמדים לפניו. זרותם של אביזרים אלו למראה הצברי המקובל, ניכרת בהיותם מושא ללעג מצד הילדים האחרים בני כיתתו של מומיק: "צריך ללכת בכל בוקר לבית הספר,]...[ולא להיפגע כשהם קוראים לו הלן קלר כי יש לו משקפיים וגשר בשיניים")שם, עמ'31(.

ח. "הרץ שמביא את הלפיד במכבייה כל הדרך מארץ רחוקה"

למומיק מערכת יחסים מורכבת מאוד עם אביו, המושפעת באופן טראומטי מהקשר בין האב לבנו שמת בשואה, כפי שמזכיר זאת האב בקיצור ובחטף כאשר מדברים קרובי המשפחה, איטק ושימק, על הכדאיות בקבלת שילומים. חוקרת ספרות השואה איריס מילנר מתארת במאמרה "מומיק, ילד נשרף: אתיקה של טראומה"2012) (את הקשר המשולש בין האב לשני בניו, הבן חי והבן המת: "בין האב ובין בנו החי מתחוללת דרמה של כניסות אל מציאות קטסטרופלית ויציאות ממנה, מציאות המתקיימת בעת ובעונה אחת בתוך חלומות סיוטיים ומחוץ להם ומהדהדת התרחשויות קודמות, לא מסופרות, בין האב לבין בנו המת")שם, עמ'199(.מילנר מציינת ניסיונות שונים של מומיק, הבן החי, לחלץ את האב מהמצב הטראומטי שבו הוא נתון בעקבות עברו בשואה כאיש הזונדרקומנדו. ניסיונות אלה של מומיק מתפקדים כאמצעי להצלה משותפת, הן של אביו והן שלו עצמו: "מומיק מבקש להעיר את האב מתרדמתו – שבה הוא שרוי גם בשעות ערותו – כדי שיהיה מסוגל לראות אותו, להכיר בקיומו, ובכך לגאול אותו מתחושת היתמות המענה שהוא חווה")שם, עמ'201(.

ברגישותו הרבה של מומיק לאביו הוא שם לב למצוקת האב בכל הקשור למגע ידיו. כך מבין ומרגיש מומיק בכל גופו ומאודו שבו עצמו אביו אינו נוגע כלל, אך בסבא אנשל, שזה עתה הגיע, אביו מטפל בידיו. כך, עם הגעת הסב לבית המשפחה, כאשר מניח האב את ידו על כתפו בעודו מזמין אותו להצטרף למשפחתם, וכך כאשר הוא רוחץ אותו מידי יום במו ידיו. בעקבות תצפיותיו הקפדניות של מומיק בידיו של אביו הוא מנסח לעצמו את הכלל: "הנה הזקן לא מת כשאבא נגע בו בידיים שלו, אבל בעצם זה ברור, כי מי שבא משם לא יכול להיפגע")שם, עמ'12(.

סצנת חזרתו של מומיק מהספרייה, שאותה הוא עוטף בארשת ספורטיבית בת-הזמן, שוזרת בתוכה מאפיינים רבים של מערכת היחסים בין מומיק לבין אביו. כך ניסיונו של מומיק לחקות את התנהגות אביו בעברו הרחוק, כדי לזכות בתשומת לבו בהווה. כך גם ניסיונו להציל את האב מתרדמת חייו ובה בעת להציל את עצמו מתחושת ההיעזבות והיתמות מצד האב, המסרב לגעת בו. מומיק מכין לאביו מיצג, שחומריו לקוחים מסיפור ילדותו של האב, כפי שסופרו למומיק

ברגע של חסד: "לאט-לאט התחיל אבא לספר לו על עיירה אחת קטנטונת, ועל סמטאות מלאות בוץ]...[ועל החדר שהוא למד בו]...[ואיך בגיל שלוש הוא כבר היה חוזר לבדו מהחדר בלילות של שלג ומאיר את הדרך בפנס מיוחד, עשוי מצנון שתקעו בו נר")שם, עמ'85(.
מספר ימים אחר כך, כאשר חוזר מומיק מהספרייה, הוא מחקה את התנהגותו של אביו בילדותו בגולה, תוך שהוא משלב בתודעתו הכאוטית בין תמונת עבר גלותית לפרויקט הספורט הגדול של המכבייה: "הוא הוציא מהילקוט שלו את הצנון שחתך לשניים]...[ובצנון הוא תקע נר והדליק, והלך ככה כל הדרך בגשם חלש]...[הלך לו ככה ילד בן שלוש, חוזר מהחדר של רב איצלה אל בית עם המון ילדים וילדות]...[ויצאו אליו אמא ואבא, שכבר כמעט השתגעו מרוב דאגה, וראו אותו הולך ברחוב בורכוב]...[הולך אחראי ונרגש כמו הרץ שמביא את הלפיד במכבייה כל הדרך מארץ רחוקה,")שם, עמ'88(.
אביו, האבל על הבן שמת, והבלום להווה חייו, אינו יכול להכיל את מראה בנו החי, המחקה אותו עצמו בילדותו בגולה, והוא מגיב כלפי בנו באלימות כבושה הנשלטת על ידי החלטתו שלא לגעת בבנו החי. כך, הוא מעיף את הנר שבצנון בעודו נזהר שלא לגעת בידי בנו: "פתאום השתנו הפנים של אבא והתכווצו, כאילו הוא נגעל ממשהו]...[והוא הרים את היד שלו הגדולה ובכל הכוח נתן מכה לנר)האצבעות שלו לא נגעו ביד של מומיק( ]...[ואבא אמר בקול מוזר ונחנק, שמספיק כבר עם השטויות האלה, והגיע הזמן שתיקח את עצמך בידיים ותהיה נורמאלי")שם, עמ'88-89(.

ט. "למומיק לא היה אכפת]...[גם כשיאיר פנטילט שבר את השיא"
בסיום היצירה מומיק נמצא ברמת מתח גבוהה ביותר. משאלת לבו להציל את סבו, את הוריו ואת דרי הסמטה על ידי גידול "החיה הנאצית" נכשל: "החיה הרגישה בזיוף ולא יצאה. כל התכסיסים של מומיק לא הצליחו לו")שם, עמ'104(.מומיק מרגיש עצמו עזוב, בודד ונכשל כפי שהדבר ניכר בגופו: "הוא כבר נהיה כמו צל של עצמו, וכשהיה הולך היה גורר את הרגליים")שם(.
במהלכה של תחושת כישלון מצמיתה זו מגייס מומיק את כל כוחותיו בפעילות ספורטיבית במסגרת שיעורי ספורט, ב"ריצת ".60כפי שהיא מתוארת מתוך תודעתו, כאשר הוא מבצע אותה מרגיש מומיק ש"רק דבר אחד טוב קרה לו בימים ההם, שהוא הגיע חמישי מכל הכיתה בריצת שישים, וזה הרי אף־פעם לא קרה לו, ודווקא עכשיו, כשאין לו כוח לכלום, פתאום זה קרה]...[וכולם אמרו שהוא רץ כמו זאטֶוֶפק הקטר הצ'כי ורק צחקו שהוא רץ כל הדרך כמעט בעיניים עצומות לגמרי, ועשה כאלה פרצופים, כאילו איזה מפלצת רודפת אחריו, אבל לפחות הם ראו שהוא יכול אם הוא באמת רוצה")שם, עמ'104(.
תיאור אופן הריצה של מומיק, כפי שהוא משתקף בעיניהם של ילדי הכיתה הלועגים לו דרך קבע, מצביע על המניע העיקרי לריצה המהירה של מומיק – הרצון להימלט מ"המפלצת" שרודפת אחריו. '"מפלצת" זו יכולה להיות ה"חיה הנאצית", שאותה הוא מתאמץ לגדל במחסן ונכשל בכך, או תהליך היפרמותו ממסגרת חיי השגרה שלו תוך שאימי השואה הולכים ונחשפים לפניו. ה"מחמאה" שמקבל מומיק מ"חברו" לשעבר, אלכס טוכנר, "כל הכבוד הלן קלר")שם, עמ'104(,חוזרת ומתארת את מומיק כילד דחוי בחברת בני גילו.
סצנת הסיום של הנובלה מתארת את היטלטלות גופו של מומיק בין היותו קורבן להיותו תוקפן,

וסיומה בקריסה מוחלטת של הגוף והנפש. בסיום היצירה מוביל מומיק תחילה את סבו, ואחר כך את כל הניצולים למחסן, שאותו הפך באופן אינטואיטיבי למעין גטו. בעוד הזקנים הולכים לאורך קירות המחסן ומתבוננים בתמונות שאותן תלה מומיק: "התחיל לצאת מהם ריח חריף וישן שכמעט החניק את מומיק")שם, עמ'115(.גופו של מומיק מגיב לריח זה ומתפקד בה בעת כתוקפן וכקורבן: "ולאט-לאט הרים מומיק את הראש שלו מהרצפה והרגיש איך הוא מתמלא שנאה וכעס ונקמה, הראש ממש בער לו,]...[והוא הרים את הידיים שלו והתחנן שדי, שייפסק כבר כל זה, והוא הרים את הידיים כמו נכנע, כמו ילד אחד שראה פעם בתמונה, אבל פתאום יצאה ממנו צעקה נוראית של חיה" גופו של מומיק קורס כפי שהדבר ניכר בעיניים שלו, שהיו הפוכות לגמרי)שם, עמ'114-119(.

מול כישלון גופו של מומיק להיענות לייעודו המסומן בשם משפחתו, נוימן – "אדם חדש"– הגוף היחיד ביצירה שאכן נענה לערכים הנכונים של הישראליות בת הזמן הוא גופן של הסוסות בעלות השמות הגלותיים "פלורה" ו"הלינקה". גוף זה ממוקם במרחב המשקף את עולם הערכים הישראלי בן התקופה – "התערוכה החקלאית העברית בבית דגן". הפעם הראשונה שבה סוסות אלו מוזכרות ביצירה היא כשהן: "כבר בהריון וכולם מחכים")שם, עמ'66(.בעמוד המסיים של הנובלה מתואר שוב גופן של הסוסות, תוך תיאור התהליך ההולם את נורמות התקופה, שסוסות אלו מקיימות בגופן: פריון והולדה של "צברים" – ילידי הארץ. הצלחה זו ניכרת במעבר מהשמות הגלותיים של האימהות לשמות העבריים של ה"בנים", הסייחים הצעירים: "לשתי הסוסות 'פלורה' ו'הלינקה' מהתערוכה החקלאית העברית בבית דגון נולדו סייחים, והחליטו לתת להם שמות עבריים, 'דן' ו'דגן'")שם, עמ'120(.

מצבו המדורדר של מומיק בסיום היצירה ניכר גם באיבוד העניין באירועים ספורטיביים, שבעבר היו במרכז התעניינותו וכתיבתו. כך כאשר יאיר פנטילט היה לישראלי הראשון שירד מתחת לשתי דקות בריצת800מטרים בתחילת1960)פורת ולרר, 1998(:"למומיק לא היה אכפת. הוא אפילו לא שאל, גם כשיאיר פנטילט שבר את השיא בריצת שמונה מאות מטר, מומיק לא כתב את זה אצלו")שם, עמ'119-120(.

כישלון גופו של מומיק נתפס לא רק ככישלון אישי ומשפחתי, אלא ככישלון חברתי-לאומי. בהתאם לכך, העונש המושת עליו, הניתן על ידי נציגת המדינה והחקוק על מסמך רשמי – הוא גירוש והוקעה מסביבתו הקרובה. כך, בסיום היצירה מגיעה המורה נטע, היחידה בעלת שם ישראלי המעיד על היות נטועה ומושרשת בהוויה הישראלית, ובידה תעודה שבה כתוב: "יעלה כיתה אבל לא בבית ספרנו")שם, עמ'120(.ואמו של מומיק מסבירה לו ש"בשנה הבאה ילמד בבית ספר מיוחד ליד נתניה, ולא יגור בבית, אבל זה דווקא מאוד לטובתו, כי יש שם אויר צח ואוכלים טוב")שם(.

ביבליוגרפיה

אלמוג, ע'1997(.) הצבר – דיוקן. תל אביב: עם עובד.
בן-פורת, א'2003(.) כדורגל ולאומיות. הוצאת רסלינג.
גבאי, י'2002(.) התפתחות הכדורגל בישראל. בתוך ח' קאופמן וח' חריף)עורכים(,תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים)עמ'190-208(.ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
גלוזמן, מ'2007(.) הגוף הציוני: לאומיות, מגדר ומיניות בספרות העברית החדשה. הקיבוץ המאוחד.
גלילי, י'2002(.) התקשורת האלקטרונית והספורט בישראל. בתוך: ח' קאופמן וח' חריף)עורכים(,תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים)עמ'383-398(.ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
גרוסמן ד'2005(.) מומיק, הקיבוץ המאוחד, ספרי סימן קריאה.
גרוסמן ד',)2002(.ספרים שקראו אותי. בתוך ר' קרטון-בלום)עורכת(,מאין נחלתי את שירי –סופרים ומשוררים מדברים על מקורות השראה)עמ'33-48(.הוצאת ידיעות אחרונות.
חפיף-דיגמי, ו'2007(.) ספורט והפוליטיקה של השואה: משחקי נבחרות ישראל-פולין בכדורגל והתפתחות זיכרון השואה בישראל, בתוך א' גור-זאב, ר' אילן, לידור)עורכים(,ספורט –ערכים ופוליטיקה)עמ'207-226(.חולון: רכגולד.
מילנר, א'2012(.) מומיק, ילד נשרף: אתיקה של טראומה ב"מומיק" מאת דויד גרוסמן. אות, 02, 191-210.
מרגולין, מ',)1962(.גיבורי-ספורט. תל אביב: הוצאת יסוד.
נורדאו, מ',)1937(.כה אמר נורדאו ליקוטים מנאומיו ומכתביו. ירושלים: אחיעבר.
נורדאו, מ',)1954(.כתבים ציוניים, ספר א' נאומים ומאמרים. ירושלים: הספרייה הציונית.
פורת, י', לרר, מ'1998(.) ספורט50.הוצאת מעריב.
קאופמן, ח' וגלילי, י')תשס"ט(.ספורט, אידיאולוגיה ציונית ומדינת ישראל. סוגיות חברתיות בישראל, 8, 10-31.
שורק, י'2002(.) תרבות הגוף במשנתם של אבות התנועה הציונית. בתוך ח' קאופמן וח' וחריף)עורכים(,תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים)עמ'10-24(.ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
שורק, ת'2006(.) זהויות במשחק: כדורגל ערבי במדינה יהודית. ספריית אשכולות.